

Королева

Софія Наумович

ПРО СВІТЛИНУ АННИ ЯРОСЛАВИН

Дочки Ярослава Мудрого

Вміщена тут світлина — це репродукція настінної фрески чудової базиліки св. Софії. Цей образок продають прочанам у церкві, збудованій заходами й коштами королеви Анни у Санлісі (Франція) 1060 року. При вході до цієї церкви збудований пам'ятник, що зображує Анну Ярославну, королеву Франції.

1. КОРЧМА "ПІД НАЧИНЕНИМ КРІЛИКОМ"

У корчмі дядька Бомарше було гамірно. Звідусіль над'їжджали до Ренсу двірські екіпажі й гербові карети з дамами визначних шляхетських родів, що їх супроводили лицарі на конях. А всі вони, — особливо ж ці з Орлеану, Версалью, Мелену, Санлісу, —

затримувалися в заїзді "Під начиненим кріликом", бо в самому місті, тісному й заселеному по саме годі, не було вже де й голки встромити. Та й де в місті знайти такі розкішні пасовиська, як біля заїзду дядька Бомарше?

Сам він, Бомарше, чуть не рвав собі решток волосся з силої голови. Хоч у його безкінечному поясі, що обмотував кругленьке черевце, раз-у-раз зникали гаманці з китичками, з милим брязоктом для великих відстобурчених вух, то його радість пригашувала набридлива думка: "Чому я не послухав Клодіни? Давно казала поширити заїзд!"

— Куди це подівся старий непотріб? — вирвав його з запізненого жалю владний голос, що належав молодому чоловікові з сильно випнутим підборіддям та вірлиним носом.

— Я тут, ясновельможний пане! — зігнувшись трохи НЄ' до землі, поспішно відповів Бомарше. — Така біда: стільки гостей, а місця обмаль...

— Не цікавлять мене твої клопоти! — перервав йому гість. — Ти тільки добре зваж, чи волієш зараз же знайти мені кімнату, чи закоштувати різок мого джури! — й молодий шляхтич зневажливо кинув корчмареві туго напханий гаманець.

Оця приманка наче приспішила хід думок переляканого корчмаря.

— Маю! їй Богу маю! — викрикнув він радісно й побіг, спотикаючись по кривих східцях, на горішній поверх заїзду, забувши перепросити сердитого шляхтича. А втім цього не було потрібно, бо молодий чоловік уже замітав придорожній порох розкішними перами свого капелюха, виклонюючись перед якоюсь дамою, коляска якої саме зупинилася перед "Начиненим кріликом".

У той момент Бомарше відсапувався перед прихиленими дверми горішньої кімнати, намагаючись кахиканням звернути на себе увагу. Та даремно. У кімнаті, спиною до дверей, біля триніжного столика, сидів чужинецька зодягнений чоловік, заглибившись у свою роботу. Він водив великим гусячим пером по розгорненому пергаменті, заглядаючи в велику книгу.

— Вибачте мені, ясновельможний пане... — зважився врешті Бомарше, — я маю до вас велике прохання ...

— Яке? — запитав чужинець, не повертаючи голови. — Кажі й зникай!

— Щоб ви в своїй благородності й великодушності дозволили перебувати кілька днів у вашій кімнаті одному д-у-уже знатному лицареві... — у цю хвилину Бомарше доглянув крізь вузьке віконце сцену при колясі й уже відважніше продовжував:

— Запевняю вас, достойний пане, що цей лицар не буде вам перешкоджати, бо він радше цікавиться гарними дамами...

— Що ти кажеш? — засміявся чужинець, — А хто ж він такий, цей лицар?

— Рауль третій, граф де Крепі й де Валюа, дю Вексен, д'Амієн, де Бар сюр Об, де Вітрі, де Перон і де Монтдідіє... — залунав несподівано голос з порога.

— Князь Восьмислав із Теревовлі, — представився й собі чужинець, вставши з ослона, — на службі великого князя Ярослава Мудрого з Києва, в подорожі до Святої Землі, прибулий з окремими дорученнями до Ренсу...

— Вітайте в нашій Галлії, шляхетний князю, та не судіть нас за набридливість отого бовдура Бомарше! — і Граф де Крепі погрозив мечем оторопілому корчмареві, рівночасно кланяючись перед Восьмиславом.

— Залишіть, графе, корчмаря в спокої. Він не винуватий, що в місто наїхало стільки людей. А втім, мені буде дуже приємно мати за співмешканця такого знатного лицаря, як граф де Крепі й де Валюа! Про вас слава лунає широко, і бояться вас не менше самого короля, — промовляв Восьмислав, кланяючись і собі лицарським звичаєм перед графом.

— Ха-ха-ха! Як бачу, то ви вже встигли довідатися про мене! — з великим задоволенням відповів граф. — Але якщо я прийму сьогодні вашу гостинність, то тільки з умовою, що ви візьмете участь у ловах, які я влаштовую в своїх посіlostях зразу ж після коронації...

— Дуже радий буду скористуватися такою честю й приємністю! — подякував Восьмислав. — Але повідомляю вас, що в наших Карпатах є теж чудові терени для полювань, а звірини в них сила-силенна... Коли вам доведеться побувати в моїй країні, — ласкаво прошу не минати й Теробовлі...

— Але ж напевно доведеться! Це ж країна, звідки прибуває наша майбутня королева! — і Рауль із великим зацікавленням приглянувся багатому одягові молодця та з не меншим здивуванням спостеріг на його столі книгу. Та саме тоді навинувся йому на очі Бомарше.

— Ти ще тут, негіднику? Скажи подати нам сюди вина й кухлів та приготуй вечерю, гідну мого сьогоднішнього гостя!.. Стій! — крикнув, побачивши, що Бомарше вже котився по сходах. — Чи кімната для маркизи де Шантії приготована?

— Авжеж, ваша високосте! Давно готова! — повернувся ще раз Бомарше та, побачивши, що грізний граф зайнятий чужинцем, корчмар оговтався і, розсилаючи слуг із різними дорученнями, тихо мимрив до себе: — То це вона, Шантії!..

2. ВЕЧЕРЯ

У великій залі, за довгими, дубовими столами, сиділи на лавах шляхтичі й міщани та попивали вино. На великанському вогнищі пікся на рожні цілий баран, якого весь час обертали слуги на всі боки. Від скапування товщу спалахував вогонь, розсвітлюючи темряву залі, по якій розносився смаковитий запах м'яса.

— Бомарше! Викоти малу бочівку! — гукнув товстий Дюран, а коли перед ним наповнився кухоль, підніс його вгору. — Твоє здоров'я, Фантен! Я й думав, що тебе припре сюди аж із твого Провансу...

— Як же? Це ж не кожного дня коронація та ще й вінчання з перською царівною!

— Не з перською, а з рутенською!

— Хіба не все одно? А я з дива не можу вийти: чого це наш король шукав собі дружини аж у Персії?

— А того, мій твердолобий Фантене, що наш король боявся женихатися ближче... Чи ти забув, у яку біду попав був його батько, Роберт, за те, що одружився з близькою своячкою?

— Не забув і пам'ятаю, але коли вже нашому Генріхові важко було найти пару в Галлії, то хіба ж бракує білявок у германських графствах?

— А Матільда? — аж викрикнув Дюран. — Хіба не знаєш, що через своє перше подружжя з Матільдою, Генріх посвоячився з усіма її германськими кузинками аж до сьомого ступня?

— Оце раз! Та й здорово прикрутила церква королівські зв'язки! І чого вона так над ними знущається?

Ці слова веселого провансальця страшенно обурили якусь шляхтянку:

— Чи ви, пане, не думаєте про кінець світу, який ось-ось має наступити за всі ці гріхи, що їх допускаються наші князі й королі? Та це ж важкий гріх, прости Господи, одружуватися із своячкою...

— Ге-хе-хе — засміявся Дюран, — то ви, добродійко, все ще вірите в кінець світу? Оце ж минає вже півсотні років, як закінчилося 1000-ліття, а кінця світу як не було, так і немає...

— А знаєте, що в нашій Фляндрії кажуть про кінець світу? — встряв у розмову інший шляхтич. — Кажуть, що наші альхеміки недобре рахують цих тисячу років. Треба рахувати не від народження, але від воскресіння Ісуса Христа...

— Го-го! — перечив Дюран. — То ж і так проминуло вже 33 роки, бо ж маємо тепер 1049 рік! Нічого нового у вашій Фляндрії не вигадали! Тут зовсім інша справа.

— А яка ж це інша справа, добродію, рад би я знати? — поцікавився фляндієць.

— А така, що священники умисно підтримують вигадку про кінець світу, щоб людей лякати!

— Господи помилуй і відпусти! — перелякалася шляхтянка. — Ви стягнете на нас гнів Божий таким богохульством! Священники знають, що їм робити, і добре, що вкорочують сваволю, розпусту й пияцтво наших князів і графів...

— Пст! — оглянувшись позад себе, зацитькав її Дюран, — Ми ж тут маємо такого одного, що нічого собі не робить ні зі священників, ні з кінця світу!..

— Добродійка має рацію! — поспішив сказати й своє слово провансалець, підставляючи свого кухля під кран, — але тут ні в розпусті справа, ні в кінці світу!

— А в чому ж?

— Я чував у своєму Провансі, про який так зневажливо висловлюється мій друг Дюран, що ця перська царівна страшенно багата, і тому наш Генріх післав до неї сватів...

— Не перська царівна, а рутенська князівна! — сердився Дюран, — Ось маєте доказ, які тверді лоби в тому Провансі! Але що вона багата, — то це правда. Київ, це таке велике місто, що куди там нашій Лютеції! Там, як оце хтось вичитав у "Хроніці" Дітмара з Мерзенбургу, — має бути 400 церков і вісім базарів.

— Вісім базарів? Господоньку! А що ж там продають на цих базарах? — поцікавилася якась міщанка.

— Та все, що привезуть купці з усіх сторін землі: дорогі тканини, шкури, хутра, бронзу, мідь, золото, зброю... Київ, кажуть, після Візантії, — друга столиця в Європі...

Слуги розносили полумисками кусні печеного барана, якого справно надрізував сам Бомарше. Усі кинулися їсти гаряче, трохи придимлене м'ясо й розмова припинилася.

3. ДВОБІЙ НА СЛОВА Й НА МЕЧІ

Саме тоді десь із нутра корчми зійшла східцями вниз маркіза де Шантії в товаристві старшого лицаря з сивою в клин, бородою, а за ними й два новознайомі співмешканці.

Бомарше, підскакуючи, повів товариство до окремого, невеличкого стола в кутку залі. Маркіза скинула накидку й залишилася в пишній рожевій сукні.

— Такою гарною, маркізо, я вас ще ніколи не бачив! — сказав Рауль де Крепі, вітаючись із нею та з її товаришем.

— Добрий вечір, віконте Рошфуко! Іду об заклад, що це маркіза витягнула вас із Орлеану! Мого товариства вона, на жаль, прийняти не хотіла...

— Подождіть, графе, до мого віку, тоді й подорожуватимете з гарними дамами, а покищо вдовольняйтеся їхнім коханням... Ха-ха-ха!

Ха-ха-ха! — засміявся й собі, видимо, підлещений граф, — вас, віконте, ніколи дотеп не покидає! Але я мушу вас, панство, запитати, чи дозволите запросити до нашого стола київського князенка, цього лицаря, що прийняв мене до своєї кімнати?

— З Києва? Звідки наша майбутня королева? Але ж горю з цікавості! — викрикнула маркіза й, подавши руку Восьмиславові, одним поглядом охопила його чорняву чуприну, голубі очі, високий стан та широкі рамена. Юнак розгубився під цим зухвалим поглядом гарної жінки, але виручив його віконт:

— То це ви випередили почет вашої князівни чи іншим шляхом до нас прибули? Та так чи інакше, вітайте в нашій Галлії! Віват, київський князю! За ваше здоров'я!

— Віват! — підхопив Рауль. — Спершу випиймо, бо ніщо так не розв'язує язиків, як добре вино! А маркіза теж не відмовить чарки? Тільки не цього... Бомарше!

— Я тут! — з'явився, наче з-під землі корчмар.

— Яке вино маєш для пані до твого "начиненого крілика", яким, думаю, не забудеш нас погостувати?

— Якщо дозволите, ясновельможний, то я пропонував би п'ятирічне з Шампанії...

— Давай сюди! — і граф повернувся до товариства, що розсілося на ослонах, закритих м'якими шкурами. — Бо, знаєте, ми тількищо познайомилися з київським князем і не веліли ще собі нічого розказати. І, правду сказати, я не певен, чи князь Восьмислав лицар чи монах, бо застав його при дуже дивному зайнятті...

— Князь Восьмислав надто гарний, щоб стати монахом! — сміливо замітила маркіза, а юнак, спаленівши під кокетливим поглядом жінки, взявся торошити бараняче стегно своїми білими, здоровими зубами.

— Яке ж це було дивне зайняття, графе? — запитав віконт.

— Ану вгадайте, що він робив?

— Спав? — здогадувався віконт.

— Мріяв до місяця? — вгадувала маркіза.

— Ні це, ні те! Він... писав!

— Писав? — маркіза й віконт здивовано поглянули спершу на графа, тоді на Восьмислава й раптом замовкли. А цей, здивувавшись у свою чергу, запитав графа:

— Не розумію, що в цьому дивного?

— А дивне те, — відповів, розізлившись чомусь Рауль, — що лицарське діло не закарлючки розгадувати, але мечем орудувати! Наша справа: ставати до шляхетних змагань на турнірах, боротися з розбійниками...

— А в нас, графе, — спокійно, але гордо мовив Восьмислав, — на жаль, важливіші змагання за турніри й розбишак! Ми весь час мусимо боротися з дикими племенами печенігів та половців, які раз-у-раз нападають на нас із Азії... І коли б ми там їх не стримували...

— То вони напали б і на нас! — погодився віконт Рошфуко. Ви, графе, в походах не бували та й справжньої битви не бачили!.. У мене ж доволі спогадів із наших війн із сарацинами... Це вам не турніри й не пописи перед дамою серця!..

— Я не розумію, — вмішалася Маркіза, — коли ви там весь час у війнах, то як же маєте час на науку? Виясніть мені це, князю!

— Це дуже просто: в нашій країні всі діти княжих і боярських родів змалку вивчають письмо, а згодом ідуть воювати. А як уже до бою нездатні, тоді господарять, торгують укріплення будують, храми Божі споруджують ...

— Правильно, правильно, — похвалив віконт, — бо ми якраз навпаки: ні не читаємо, ні будуємо й забули вже на війну ходити, відколи знищили сарацинів... Зледащили... тільки їли б, пили б та гуляли б...

Ці слова старого віконта ще дужче роз'ятрили Рауля, і він, ледве стримуючи себе, насмішливо запитав:

— І чого це ви, віконте, взялися нам правити мораль? Забули, мабуть, власні молодечі витівки! Чи не захочете нас іще кінцем сві' ту лякати?

— Кінцем світу ні, але неславним кінцем Галлії — то напевно! Правда, що ми замолоду гуляли, але не забувайте, що ми й сарацинів перемогли! Хай я буду лихим пророком, але як не сьогодні, так завтра завоюють нас франки чи германи, бо наша молодь не тільки не хоче воювати, але й відмовляє послуху королеві... — тут віконт побачив, що вцілів влучно, бо зразу змінив тему. — А де ви навчилися письма, князю?

— Письма навчив мене грек з Солуня ще в рідній Теребовлі, а тоді батько вислав мене до Києва завершити освіту. Особливо зацікавило мене літописання, бо ж це записані всі славні й прикрі події нашої історії... Перекладання теж давалося мені легко, бо я знав уже грецьку мову, а латину вивчив від венецького посла.

— А скажіть нам ще, князю, куди й чого ви виїхали в мандрівку? — запитала Маркіза, що не відводила очей з дивного юнака.

— А це наш київський митрополит Іларіон вислав мене до різних країв, щоб зібрати вістки до зводного літопису. Я радо погодився, бо здавна цікавили мене чужі краї, й батько не противився... І оце я вже другий рік мандрую по Греції, Венеції, Моравії, Чехії, по німецьких, франконських і гальських графствах... Побував теж у Єрусалимі й помолився при Господньому Гробі, де й залишив багаті дари від нашого князя Ярослава

Мудрого, поки, врешті, не добивався до Ренсу, щоб записати в хроніку вінчання та коронацію нашої княжни з вашим королем...

— Але ж ви, князю, багато бачили й переживали! — аж сплеснула руками Маркіза, — Розкажіть нам дещо із своїх пригод! ..

— А мені здається, — зневажливо й подратовано озвався Рауль, — що ця книжкова мудрість притупила в вас лицарську хоробрість, бо рука, що водить пером, забуває володіти мечем!..

— А я вам докажу, що й у війні письмо часом придається! — не поступався Восьмислав. — Ось послушайте: дід княжни Анни, Володимир Великий, задумав був одружитися з грецькою цісарівною, теж Анною. А коли греки йому в цьому відмовили, то наш князь, не довго думаючи, зібрав військо й пішов на грецький город Корсунь. Грецькі міщани не хотіли йому піддатися, але був у тому місці один наш купець, який написав на стрілі вістку, де знаходяться водопроводи. Він випустив цю стрілу до нашого війська, дружинники знайшли її й передали князеві, він казав замкнути водопроводи й не допустити води до міста. Греки мусіли піддатися, і наш князь здобув для нас грецьке місто, а для себе дружину...

— Ха-ха-ха! Це знаменита історія! — засміявся віконт, а маркіза звернулася до Восьмислава з грайливою усмішкою:

— Це дуже романтичний спосіб здобування жінок! Чи ваші чоловіки завжди так наполегливо добиваються своєї коханої? І чи вони гарні, ваші жінки? Розкажіть нам про них, князю! — і Маркіза так чарівно заглянула в вічі Восьмиславові, що він не міг їй відмовити

— Я не дуже розуміюся на жіночих прикметах, але я бував часом на дворі, коли княгиня-мати зі своїми донями приймала купців з Персії й Вірменії. Вона вибирала патучі й шовки на сукні, доручаючи мені креслити на таблиці замовлення...

— А чи вони гарні, оті князівни, зокрема князівна Анна? Яка вона на вигляд?

— І на цьому я не дуже розуміюся, але всі в Києві кажуть, що найкраща з них, це таки Анна та що рівної їй немає ніде в світі... Кажуть теж, що сватало її багато королевичів і князевичів, але батько не давав згоди, поки не приїхали посли від вашого короля...

— То яка ж вона, врешті? — дрібною заздрости, нетерепеливо запитала маркіза.

— Мої слова надто скупі, щоб вам передати її красу й той чар, який вона розсіває довкола себе... Я часто заходив до собору св. Софії, який саме тоді викінчували. Княжна Анна приїздила туди із своїми сестрами й подругами, бо її запросив митрополит Іларіон, щоб вона позувала ченцеві-маляреві до стінного розпису-фрески. Вона була завжди дуже гарно зодягнена й при позуванні виглядала, як справжня свята...

— Ну, цього мені вже забагато! — крикнув знечев'я на весь голос Рауль. — Все, що ви тут розказуєте про вашу країну, про вашу науку, про ваших князівен, а, зокрема, про цю вашу Анну, — це все вигадки й брехня"! Немає в світі кращої жінки, як Маркіза де Шантії! Зрозумів? Горе тобі, коли зважився кепкувати з мене й з віконта! Ось ставай

сюди й мечем докажи, що ти справжній лицар!

— Рауле, ради Бога! Ви п'яний? Київський князь не виглядає на брехуна! Віконте, не дозвольте їм битися! — намагалася маркіза стримати графа, але Восьмислав, поблідлий від образи, незважаючи на її слова, піднісся з свого місця й, витягнувши меч, відповів:

— Графе де Крепі й де Валюа! Нащадок св. Володимира Великого ніколи не посоромить себе ні брехнею, ні боягузством! Але в тому тебе треба переконати ділом, бо моїм словам ти не віриш. Виступай!

Не знати, як і коли довкола обидвох противників зробилося вільне місце. Усі присутні, що принишкли перед рішучістю достойників, швидко уставилися півколом, прочуваючи цікаве видовище.

— Раз! Раз! — замиготіли леза мечів та заблищали самоцвіти руків'я. Сили борців здавалися рівними, і боротьба ставала напруженою, в залі царювала мовчанка.

Старий віконт із очевидною приємністю слідкував за ходом герцю, а Маркіза, закривши очі в першу хвилину, згодом широко їх відкрила з надмірного переляку.

— Господи, рятуй! — скрикнула вона в ту хвилину, коли важкий удар Рауля вибив Восьмиславові меч з руки й він, безборонний, блискавично станув на коліно, щоб уникнути розчереПЛення. Це був удалий маневр, бо його рука вже знову вхопила меч, якого підсунув йому віконт, і він певним ударом знизу ранив Раулеве рам'я.

Усі в залі, разом із Бомарше, гучними, вигуками й оплесками хвалили Восьмиславову перемогу, а Маркіза кинулася перев'язувати Раулеву рану. Рауль казав налити вина й озвався до свого противника:

— Ви, князю, доказали тим часом, що мечем орудуєте несогірше. Залишається вам ще довести, що ваша княжна Анна краща за нашу Маркізу де Шантії! Беру віконта де Рошфуко на суддю й арбітра! Він — першорядний знавець жіночої краси! — і граф, гордо поклонившись товариству, вийшов із залі.

— Я повинен вибачитися перед вами, Маркізо й віконте, за те, що надужив вашої гостинності при столі... — почав був говорити Восьмислав, але його зразу перебив віконт:

— Ви, князю, вчинили, як лицар! Не ви викликали графа в присутності дами, але він вас, попередньо вас образивши! Ви довели, що не даруєте образи й умієте гідно постояти за правду й честь своєї князівни!.. Рахуйте мене вашим приятелем. Що ж до Маркізи...

— Ах, я ж не знав, що це дама графового серця!.. А я, дурень, виявив таку незручність!..

— Та невже ви повірили Раулевим словам?— Маркіза явно розсердилася. — Звичайно, князь Восьмислав не орієнтується в тутешніх відносинах, але ви, віконте, мусіли б знати, що граф де Крепі під впливом отого "п'ятирічного шампанського" просто переплутав мене з... Елеонорою! — із цим словом Маркіза, кинувши гнівно головою, швидко вийшла східцями до своєї кімнати.

— Ге! А пху-хуху! — аж закашлявся старий віконт від раптового реготу. — Оце так

Маркіза! Просто переплутав!.. Ніяк не хоче вбиратися в Елеонорині пера!..

4. ЇДУТЬ !.. ЇДУТЬ '..

Великий почет наближався до міста. Коні збивали таку куряву, що годі було щонебудь побачити. Щойно на зовсім близькій віддалі можна було відрізнити гальських вояків з пласкими шапками від гострих шоломів рутенців. Зате важче було розпізнати шляхту, що разом із єпископами Готіє Савейрою, Роже з Мо й Гослемом де Шалініяк зі Шальону над Марною, творили посольство до Києва, — поміж княжими дружинниками з Києва. Усі вони мали майже однакові панцири, шоломи й зброю.

— Ах, які вони змарнілі! — викрикнула якась жінка з придорожнього натовпу.

— Та й не диво! — відповів якийсь густий бас. — Цілий рік у дорозі, добре що живі вернулися та ще й наречену привезли! Який це день сьогодні?

— 14 квітня 1049 року!

— Гляди на цих рутенців! Вони навіть краще виглядають за наших!

— Бо це ж мусять бути знатні люди!.. Дивись на їхні щити, — наче позолочені...

— Та невже? Значить правду казали, що це багата країна! Недаром наш король так далеко сватів посилав!

Юрбою понісся голосний регіт, але його перебила жвава молодиця:

— А, крім того, Генріхові залежало на тому, щоб одружитися в тому роді, з яким посвоячені всі королівські династії...

— А все таки маєткові справи були на першому місці! Бож королівська комора гуде від порожнечі...

— Одне одному не перешкоджає, — погодив їх бас, — та ж усім відомо, яке віно дісталось з доньками Ярослава Мудрого норвезькому Гарольдові та угорському Андрієві...

— То цей Ярослав Мудрий став чи не тестем усієї Європи?

— Аякже? Бож не забувайте, що донька останнього з саксів, англійського короля, втекла до Києва перед Вільгельмом Завойовником і вийшла заміж за Анниного брата...

— А другий брат одружився з княгинею Штад, сестрою Бургарда, принца Трев. І врешті третій став зятем Константина XII Мономаха, візантійського імператора.

— Ну то й, справді, бракувало ще тільки посвоячення з нашим Генріхом!

На протилежному боці дороги, на горбку, примістилася Маркіза із своїми трьома кавалерами. Щоб краще бачити, Маркіза станула на скельний виступець, спершись на Восьмиславове рам'я. Дорогою їхали важкі колісниці, високо вимощені княжими дарами, попереджені коштовними колясами з гербами князя Ярослава.

— Оце, мабуть, буде коляса княжни Анни? — зпитала Маркіза.

— Ні, в першій їде княгиня Евдокія, Аннина тітка, а в другій Анна з двірськими дамами, а в третій — її подруги...

Юрба, що досі мовчки, з запертим віддихом, оглядала невиданих людей та їхні багатства, раптом загула, як комашня, і разом із підкидуваними шапками, понеслися захоплені вигуки:

—Віват! Вітай Анно! Віват Анна!

Відкрилося горішнє покривало у позолоченій кареті, а в ній на весь ріст підвелася молода дівчина такої незвичайної вроди, що юрба знову замовкла, мов зачарована, щоб за хвилину вибухнути ще голоснішими й радіснішими окликами. Анна відповідала на вітання чудовою усмішкою й ніжним помахом руки.

— Та... та це щось нечуване! Це сон... чи мрія!.. — прошептав захриплим голосом Рауль і, незважаючи на поранене рам'я, зіскочив з горбка й, розсовуючи ліктем і кулаками юрбу, опинився проти Анниної коляси...

Маркіза накопилила губи на нову витівку Рауля, але й сама рада була зблизька приглянутися цій красуні, за яку вчора йшов бій. То ж сильніше спершись на Восьмислава, висунулася на край скелі.

— Ах, який розкішний в неї одяг! — висловила свої думки вголос. — Зверху золота накидка з парчі, а сукня з ясноголубого шовку, чимось прикрашена біля шиї й на подолі. Що це таке?

— Це, мабуть, вишивка з княгининої робітні. Боярські дівчата відшивають там такі химерні взори, яких я ніде в світі не бачив... І вам вони подобаються?

— О так, дуже! Я згодом мушу й собі роздобути їх... А що це в неї на голові? Біла перемітка довкола обличчя, а зверху шапочка, обшита хутром... Невже носять у вас хутра влітку?

— О ні. Зимом, яка в нас буває дуже сувора, зодягають важкі шуби й кожухи, але тепер, весною вже тільки легенькі, бо зважте, що в квітні в нас ще бувають приморозки. Ця шапочка має тільки вузеньку обшивку...

— І вона їй дуже до лиця! А що це так блищить під шапочкою?

— Ковток.

— Із золота?

— Авжеж. Та може ще и прикрашення емаллю або склом...

— І припинають до шапочки, а не до вух?

— Ніколи до вух, — це ж варварство! До шапочки або до волосся.

— І на шиї щось у неї блищить...

— А це золотий нашійник із емальованим хрестиком. Та ось глядіть на руку, якою вона помахує. — у неї скляна наручниця...

— Матінко Божа! Стільки дорогоцінностей! Ви, князю, таки правду казали, що ваша країна багата... А щодо княжни, то хоч мені й заздро...

— Щодо княжни, — встряв у розмову віконт, — то мені здається, що я не матиму тут нічого розсуджувати: граф де Крепі так же палко захопився сьогодні Анною Ярославною, як учора бився за Маркізу, чи пак... за Елеонору! Але мої очі здалеку недобре бачать. Піду й я вслід за графом...

І віконт залишив їх самих, з чого зразу вирішив скористатися Восьмислав:

— Маркізо, ви тількищо сказали, що вам заздро за княжну Анну... Чому?

— Бож вона така чудова! Її личко таке біле, як сніг, а очі великі й видовжені, як мигдаль, наче візантійської святої... Ох, князю, ви знову ж таки правду казали, що вона, як свята! І як маестетично себе веде... справжня королева!

— Так чого ж їй заздрити? Чи ви теж хочете стати королевою? Хіба ж не волієте залишитися тим, чим ви є: найкращою жінкою, яку я будь-коли бачив!

Тут Восьмислав похопився, що так недоречно виявив свої таємні думки їй, почервонівши, замовк. Зате Маркіза, прояснівши від компліменту, повернула до нього своє личко й швидко промовила:

— Чи це правда, князю? Скажіть, повторіть! І чим же я звернула вашу увагу?

— Вашою принадою, Маркізо!., відповів, зовсім уже змішавшись, Восьмислав. Вона ближча якась... тепліша, більше земна, як Аннина... Анна видається мені далека, неземна, недосяжна, як зірка з неба...

— Як і слід королеві! — заспокоїлася Маркіза. — Ось чому це Рауль так захопився зразу, наче вогнем запалав! Це йому не наші двірські дами, які він добуває одну по одній... І не Елеонора!.. Тут він матиме важку справу!..

— Що ви кажете, Маркізо? — вражено зжахнувся Восьмислав. — А король?

— Ах, король! — і Маркіза зневажливо махнула рукою. — Він і половини того значення не має, що граф де Крепі, й половини Галлії!.. Це ж він справжній монарх у нас... Поживете, князю, в нас то й самі переконаєтесь...

5. КОРОНАЦІЯ

Велична ренська катедра набралася в день Першої Пречистої, 14 квітня 1049 року, незвичайно святкового вигляду. Дерев'яні лави й ослони накрили м'які східні килими, і на них засіли місцеві вельможі й послы сусідніх країн. За ними примістилася довколишня шляхта, а решту вповнило ренське міщанство. Здивовані богомільці побачили, що в їхній церкві за ніч виросла наче якась стіна поміж престолом і тетраподом, вся розмальована візантійськими святими. Та те, що найбільше приковувало очі всіх — була велика, розкішно вправлена в шкіру й золоті прикраси, книга. Вона лежала на білій з вишивкою скатерті, що закривала тетрапод. Ці новинки дуже подобалися людям.

— Що це таке? — питали шепотом.

— Та це ж ота свята Євангелія, яку привезла княжна з Києва! Гляньте, яка дорогоцінна в неї оправа: червоний сап'ян, гаптований справжніми брильєнтами й рубінами, обведений щирим золотом... Майстерна робота! Кажуть, що переписували її київські ченці, а опрацьовували не палітурники, а ювеліри...

— Тихше, вже починається!

В цю хвилину вийшли з захристії єпископи й архієпископи, священики й диякони. Двері іконостасу-стіни відкрив Аннин київський сповідник. А з глибини катедри надходила королівська пара, ведена за руку архієпископом Ренсу Гю Савейрою. У цю хвилину рознісся звідкись чудовий спів хлоп'ячих голосів, що видався учасникам архангельським хором. Вони розгубилися й не знали, чи мають слухати, чи розглядати молоду, яка своєю красою й пишністю одягу затьмарила непоказного Генріха I. Його багряна мантия, обшита горностаєм, вигідно контрастувала із срібно-білою, всіяною, наче зірками, самоцвітами й золотом, сукнею Анни Ярославни. Над її личком з ніжними рум'янцями пишалось старим золотом русаве волосся, а поверх нього

смарагдами й сапфірами сяяла діядема. Та кращими за ці дорогі камені були синьо-зелені очі, обрамлені довгими, підвиненими вгору віями. У цих очах так і потонув Рауль Третій, що стояв тут же поруч у королівському почеті, а його руки стискали до болю руків'я меча.

Після шлюбу відбулася коронація. Серед урочистої тиші, найстарший із єпископів поклав руку Генріха Першого на київську св. Євангелію й провів із ним слова присяги. Він і не гадав, що на цю саму св. Євангелію присягатимуть згодом усі французькі королі аж до великої революції... Після цього присягу склала й Анна.

І, врешті, прекрасна голівка княжни увінчалася короною. Задивлені в свою молоду королеву, як у неземну з'яву, учасники церемонії так і не знали, чи блиск цієї корони додав нової краси королеві, чи — навпаки, — краса київської княжни додала нового блиску гальській короні...

6. "АННА РЕГІНА"

Для підписання шлюбного й коронаційного актів молода пара перейшла разом із свідками й достойниками до захристії. Архiepіскоп Гюї відчитав обидва акти по-латині, а князь Восьмислав свої переклади на рутенську мову. За цим наступило історичне підписання актів. Генріх I узяв перо від архiepіскопа й біля своїх титулів, виписаних заздалегідь, поклав знак хреста. Це саме зробив і його свідок граф Крепі й Валюа, наказавши спершу дяконові прочитати вголос усі свої титули. А тоді певний враження, яке вони мусіли викликати в королеви, — він звернувся з елегантним поклоном до королеви, подаючи їй перо:

— Ваша Королівська Величність зволить поставити свій хрестик ось тут, біля підпису короля...

— Дякую, — холодно відповіла Анна, — я ж бачу місце для мого підпису.

І вона взяла з його рук перо, звичним рухом умочила в глиняний каламар, попробувавши на нігті великого пальця, чи добре пише й накреслила свій підпис: "Анна Регіна". Тоді віддала перо Восьмиславові, наказуючи йому доповнити по-латині всі свої назви й титули.

На застиглих від несподіванки обличчях свідків цієї сцени, — включно з Генріхом Першим та Раулем Третім, — вималювався якийсь побожний страх та містичний подив для цієї гарної як ангел жінки, що знала писати...

7. В ОРЛЕАНІ

З того часу проминуло декілька років. Королівська пара замешкала спершу в Орлеані, але згодом королева вподобала собі більше Санліс, де хотіла здійснити один зі своїх задумів. Саме про те йшла розмова одного пополудня в малій замковій вітальні.

— Над чим так задумалася, моя прекрасна дружино?

Думаю, Ваша Милосте, про те, що час би вже почати будову церкви й монастиря в Санлісі, бо я обітувала Богові, доки народився Пилип. А ось уже й Роберт підростає, а я своєї обітниці ще досі не сповнила...

— Моя люба Анно! Немає такої речі, якої я для вас не зробив би! Та тільки... самі ж ви знаєте, як важко добитися заплати від наших ленників! А видатки в нас великі... Ось

прийдешні великі лови: вони дуже коштовні!

Але я не пожалію грошей, бо знаю, як ви любите полювати...

— Це правда, що волю досісти верхівця й мчати по луках та лісах довкола Лютеції, як сидіти на бенкетах серед п'яних дюків і графів... Проте, я радо відмовлюся від ловів, коли через них не можна сповнити обітниці Богові...

— Боже борони! Якже можна відмовитися від полювання? Та ж від цього потерпів би сильно наш престиж, а тоді наші ленники зовсім відмовилися б платити данину.

— Тоді дозвольте, Генріху, зужити на будову моє віно. Діти ж і так ще малі...

— Ах, моя дорога Анно, це ж не личить ні вам, ні мені, щоб ваше віно йшло на монастир! Звичай каже, щоб у таке діло і я вніс мою частину, тому підждіть ще трохи. Я саме звернувся до Рауля, щоб він зайнявся збором данини від усіх ленників. Він пообіцяв мені це зробити, а ви ж знаєте, як усі його бояться?

— Так, усі його бояться... — повторила півголосом королева.

У цю хвилину появився в дверях гайдук:

— Граф де Крепі й де Валюа...

— Прийміть його самі, Генріху, я піду в свої кімнати, чогось голова болить, — і королева поспішно вийшла з вітальні, забуваючи свою вишивку.

Іншими дверми увійшов попереджений гайдуком Рауль. Неспокійним зором обняв всю вітальню, і його зір спинився на клубку ниток, що ще котився біля вишивки.

— Уникає мене, тікає... — ствердив у думці, і гірка усмішка вибігла на його затиснені уста.

Привітавшись, вони обидва з королем міркували про способи поповнення королівської скарбниці. А королева перейшла вузький коридор і спинилася на горішньому кружганку. Там стояла княгиня Евдокія, що, приклавши руку до чола, щось пильно спостерігала. Біля неї так же само чомусь приглядалися Пилип і Роберт.

—• Що там таке? — запитала королева.

— Якись чужинецькі вершники їдуть до нас!

— Мамо! Дозволь нам побігти їх зустріти! Може, вони з твоєї країни? Ходім, Пилипе! — й обидва хлопці, не чекаючи дозволу, збігли вниз. Княгиня Евдокія наказала гайдукові бігти за ними.

Вершники були вже близько. Саме тепер вони зустрілися з короленками, і один із них зіскочив з коня та вітався з хлопцями, щось жваво їх розпитуючи.

— Та ж це теребовельський князь, Восьмислав! — розпізнала його, врешті, королева. — Ах, яка радість! Тітко! Кажі повідомити короля й заряди вечерю, а я трохи причепурюся... Боже, яка радість! Він напевно привіз якісь важливі вістки!

Через півгодини вся королівська родина з Раулем і Восьмиславом сиділа в їдальні за вечерею.

— Моя місія потрійна, — говорив Восьмислав, — Князь Ярослав вислав мене з таємною місією, щоб налагодити перервані зв'язки з однією державою. Тому я не міг їхати на Візантію. Та наш князь вельми рад був тому, щоб я їхав на Моравію й поступив до вас, в Орлеан. Він передав вам, Милостива Королево, важливу грамоту, силою якої

венеційський купець Люїджі, виплатить вам означену суму золотими сестерціями.

— Ах, мій добрий, дорогий батько! Ось коли я, врешті, зможу виповнити свою обітницю! Та чи здоровий, дужий ще мій батько?

Во.сьмислав хвилину завагався, поки відповів:

— Саме тоді, як я виїздив, князеві відкрилася давня рана, і він покликав до себе грецького ескулапа...

— Господи Милостивий! — вишептала королева поблідлими устами, але відмовилася випити чарку вина, яку послужливо подав їй Рауль.

— Та я певний, що йому зразу покращало, — намагався затерти неприємну вістку Восьмислав, — тим більше, що на київському дворі тепер багато гостей...

— Яких гостей? — запитала княгиня Евдокія.

— Ах, правда! Ви тут нічого не знаєте. Ото ж, поперше, наш князь дав притулок і порятунок англійському королеві Едмундові та двом його синам, а за ними прибився до Києва й король Норвегії, Олаф Святий. Їх обидвох скинув з престолів Канут Великий.

— Ого, коли стільки чоловіків прибуло на наш двір, — жартувала княгиня Евдокія, бажаючи розвеселити посумнілу королеву, —> то напевно будуть нові весілля в Києві...

— А чи часом не заноситься на весілля й у Теребовлі? — рапотом запитав Рауль, який досі сидів мовчки, — Бо, якщо я не помиляюся, князю, то одна з ваших таємних місій веде до... Шантії?

Удар був влучний і напевно був би приголомшив Восьмислава перед кількома роками. Та тепер, коли любов до прекрасної Маркізи посилилася, коли він тільки ступив на гальську землю, — то ці непристойні графові слова розминулися з ціллю. Для Восьмислава це була ясна вказівка, що його в Шантії чекають! Тому, замість обуритися, він аж надто весело відповів:

— Ви зовсім не помилилися, графе! Чи ж міг би я, перебуваючи в Орлеані, не скласти своєї пошани вашій близькій сусідці?

8. ПОЛЮВАННЯ З ЗАСІДКАМИ

На королівські лови з'їжджалася шляхта з далеких околиць. Довгими тижнями горів королівський двір смолоскипами, гомонів музикою гусел та співом менестрелів і трубадурів. Під час ловів відбувалися теж лицарські герці й змагання, а на гучних бенкетах численні гості споживали ловецькі трофеї, запиваючи їх дорогими винами.

Самі лови почалися гучними фанфарами. Гавкіт собак, накликування гончих, затяжний звук рогів полошили звірину, яка бігла просто на луки, на списи й сокири мисливців. Провідником ловів був граф де Крепі, який розставив мисливців на стоновисах. Усі затихли на своїх місцях, чекаючи зручної нагоди. Та деякі місця звірята наче обминали.

— Не знаю, чи це навмисно визначив нам граф таке спокійне становище, чи звірі так бояться вашої королівської величності? — промовила улесливо Елеонора з Овернії до Генріха.

— Я думаю, — гальятно відповів король, — що це якраз навпаки, графине! Шляхетні звірі бажають залишити нас сам-на-сам з приязні, а не страху. Я тільки

дивуюся легкодушності графа де Крепі...

— Ваша королівська високість дуже ласкаві, проте я думаю, що Рауль влаштував це все продумано...

— А що ж таке "все" влаштував Рауль "продумано"? — щиро здивувався король. — Невже у вас, графине, розбився глечик із Раулем?

— На жаль! І це з того часу, коли прибула до Галлії рутенська княжна, щоб стати нашою королевою...

— Що значать ваші слова, графине? — суворо запитав Генріх, рівночасно відчувачи, як у нього відозвався гостець прикрим корчем серця.

— Ох, найясніший пане, не думайте, що я поважилася б кинути бодай тінь підозри на маєстат Її Високости, Королеви! — поспішила виправдатися Елеонора, — Навпаки: королева Анна й дивитися не хоче на Рауля й виразно його уникає... Але саме це розпалює його пристрасті до тієї міри, що він і сам не знає, що йому робити. Від цього страшенно страждає його лицарська гордість, бож досі він мав славу першого поборника жіночих сердець... І це, на жаль, моя єдина сатисфакція, коли бачу його приниженого... сумного...

— Ну, це не надто шляхетне почування! — злобно зауважив Генріх, розсерджений на неї за те, що спричинила йому сердечні болі. Та все ж таки він бажав розвіяти до кінця ці непотрібні й безглузді підозріння. — То ви думаєте, графине, що погромницький чар вашого Рауля не діє на королеву Анну?

— О, в цьому немає найменшого сумніву! — зрозуміла королівське бажання хитра Елеонора. — Вона ж не з нашого, галльського, племені, а з рутенців, які тримаються твердих моральних засад... І, здається, саме тому наша королева так зачаровує всіх, хто тільки гляне на неї... І час її не займає, бо вона завжди молода й гарна... — зідхнула вже з явною заздрістю Елеонора.

— Ну, то слава Богу! — заспокоївся Генріх, незважаючи на її останні слова, але раптом його обличчя перекошилося таким страшним болем, що налякана Елеонора підбігла до нього й підтримала під рамя.

— Вам погано, Сер? — заклопоталася вона не на жарти, — Присядьте ось тут, на мураві, а я зараз когось покличу...

— Ні, не треба! Мені зараз пройде... Тільки підкладіть мені, будь ласка, щось під голову, щоб було високо... Ось так... так... уже краще. Тільки спокою...

Зайняті собою, вони не побачили, як з недалекого горбка вже довшу хвилину спостерігало їх проникливе Раулеве око й як його понуре лице раптом розвеселилося ехидною посмішкою. Не показуючись королеві на очі, Рауль звернув свого верхівця до наступного становища.

— Як ідуть лови? — запитав Рауль віконта Рошфуко, але цей не вспів ще йому відповісти, коли Рауль побачив убитого сарнюка, — Ого! Бачу, що ви тут не дармували! Гратулюю, віконте...

— Гратуляції з моїм безмежним подивом належать Найяснішій Пані! Це вона, а не я, вбила сарнюка ... Такого влучання я ще в житті не бачив!

—• Не переборщуйте, віконте! Я просто мала щастя, що сарнюк летів просто на мою стрілу... і вона попала йому в око...

—Та невже? Чи ж це можливе, щоб у такій малій ручці було стільки сили й певности? То ж дозвольте, найласкавіша пані, скласти на ній цілунок пошани... — І Рауль схопив Аннину руку й притиснув до неї свої гарячі уста, притримуючи її надто довго. Тоді Анна з нехиттю вирвала руку, чим і викликала в Рауля таку лють, що він, незважаючи на присутність віконта, вибухнув; — Як бачу, то наша наймилостивіша королева так палко віддається ловам на звірину, що й не здогадується, які лови відбуваються за її плечима на... короля...

— Чи ви здуріли, графе? — обурився віконт. — Ви насмілюєтеся оклеветувати найфіншішого пана?

— Це ж ніякий наклеп! — злорадно засміявся Рауль. — Я тількищо був при їхньому становищі й сам бачив, як Елеонора підмощувала його Королівській Величності... леговище...

Він не встиг докінчити своїх слів, бо гнучкий дубець з лунким свистом упав на його обличчя, відразу накресливши на ньому червону пругу.

А на сусідньому становищі, саме в той час, проходила важка боротьба між людиною й звіриною. Ранений мисливцями тур налетів з дикою люттю просто на Маркізу де Шантії й коли б Восьмислав не підбіг і в останньому моменті не вхопив його за роги, — її спіткала б жахлива смерть. Тур затримався від несподіванки й нового болю, але тим дужче намагався визволитися від перешкоди, що не допускала його до жертви. Він крутив головою в один і другий бік з таким завзяттям, що Восьмислав ледве втримував його й чув, як його сили слабнуть з кожною хвилиною. Тоді Маркіза прокинулася від свого одеревіння й почала кричати про рятунок. З усіх боків надбігли гончі з собаками й ловці з близьких становищ із списами й сокирами. Тіло тварини прошили зразу кілька ратищ. Тур перестав крутити головою й перекинувся всім тілом на землю. Восьмислав пустив роги й, обпершись об дерево, вдихав глибоко повітря в легені. До нього підійшла Маркіза:

— Дозвольте, князю, витерти вам чоло, піт летиться струмками... Мій герою! — додала шепотом, а Восьмиславові груди залляла хвиля щастя.

— Оце ж то пригода! Оце розумію, боротьба! — вигукували лицарі, оточивши тура та вдсяте переказуючи пригоду.

— То ви, князю неабиякий силач, коли змогли втримати тура! — дивувався віконт.

— Чи не будете ви, князю, з того роду Кожем'яків, про який розказувала нам Милостива Королева? — запитав король, який надійшов саме з Елеонорою й якому встигли вже розказати про подію.

— Не дуже! — зажартував Восьмислав. — Бо Теробовля далеко від Києва, але моїм предкам доводилося змагатися з карпатськими ведмедами, то й мені вони передали трохи того вміння...

Голос рогів закликав до повороту. Лови закінчилися. Усі втомлені й голодні поспішали на бенкет. До короля підступив віконт де Рошфуко:

— Граф де Крепі, Рауль Ш-й просив мене виправдати його відсутність та перепросити за недоведення обов'язків до кінця. Він раптово занедужав...

Восьмислав їхав поруч Маркізи.

— Як зможу вам, князю, віддячитися за врятування життя? — запитала вона.

— Та це ж я мушу бути вдячний Господеві за те, що ви живі, що ви...

— Що я?

— Що ви ось тут, біля мене! — і Восьмислав уперше глянув глибоко ввічі тієї жінки, яка заповонила його від першого погляду. — Бо коли я там, у лісі, побачив перед вами смерть, подумав, що вас може не стати на цьому світі, що я вас більше не побачу, то я наче збожеволів... я мусів вас рятувати!..

— І хотіли самі згинуть і мене позбавити щастя... жити чи вмирати разом?

— Маркізо!

— Князю мій єдиний!.. — вспіла ще крикнути Маркіза, поки Восьмиславові руки не піднесли її вгору та пересадили на свого коня.

9. КОРОЛЕВА — ВДОВА

Знову попливли роки... Не стало в живих короля, якого, врешті, змогла недуга. Королева Анна справила пишні похорони та влаштувала багату тризну, а тоді виїхала з дітьми з Орлеану до Санлісу й звідти керувала державою в імені малолітнього Пилипа, якого старанно підготовляла до важкого звання короля. Тоді теж задумала здійснити свою обітницю. Дні сходили королеві на нарадах із будівничими й майстрами, на розмовах із скарбниками й канцеляристами, на підписуванні умов і декретів. Вірним дорадником і секретарем став Восьмислав, який одружився з Маркізою де Шантії й осів у близькому Гонес, звідкіля й приїздив до Санлісу.

— Я привіз вам, ваша величносте, проект нового герба-значка, для вас і для Пилипа. — сказав одного дня Восьмислав, який керував теж навчанням королевича. — Ви назвали престолонаслідника грецьким ім'ям, досі зовсім невідомим на Заході, тож я подумав собі, що треба його походження відзначити й у гербі.

— Цілком вірно, Восьмиславе, — погодилася королева. — Я назвала його ім'ям Пилипа Македонського, від якого походить рід мого батька. Це славний рід! А як виглядає цей проект і хто його зробив?

— Недавно побував я в Лютеції й там зустрів флорентійського маляра, якого спровадив до Галлії наш архієпископ, що заходжується, за Вашим ласкавим дозволом, будувати катедру Нотре-Дам у Лютеції. Ото ж цей флорентієць розказував мені, що він побував у Києві, щоб подивитися на наші церкви, зокрема ж на нашу славу Святу Софію й Десятинну. Він хоче послужитися цими зразками для плянів архієпископа. Ось він і накреслив мені проект герба.

— І як же він йому вдався?

— На мою думку, — прекрасно! — сказав Восьмислав, розгортаючи збиток пергамену. Ось, тільки погляньте, ваша високосте: поле герба розділене на дві частини: по одному боці гальська лілея, а по другому... Ану вгадайте, будь ласка, що воно таке?

— Та це ж наші "Золоті ворота"! Як це йому впало на думку вмістити їх на гербі?

— Він сказав мені, що київські "Золоті ворота" — це перша річ, яка впадає в око чужинцеві, прибулому до Києва. Вони здалеку сяють золотом понад синім Дніпром... як і церковні бані. Інколи доводиться людям довго простояти під ними, поки відкриють їх. Тож і роздивитися на них і запам'ятати на все життя, — часу доволі.

— Розумний цей флорентієць! Ми приймемо цей герб і накажемо вмурувати в усі наші фундації... А тепер, Восьмиславе, я продиктую вам декрет про будову церкви й монастиря св. Вікентія, куди спроваджу ченців св. Августина. Хай мої піддані мають пам'ятку по Анні Ярославні... Пишіть...

— Ви, Милостива Королево, йдете в цьому благородному ділі за прикладом вашого батька Ярослава Мудрого й діда — Володимира Великого. Тільки з тією різницею, що Господь Бог призначив вам здвигати храми не в Києві, а в Галлії...

— Не нагадуйте мені, Восьмиславе, Києва! Коли б я не мусіла тут правити державою за Пилипа та зберегти йому корону, — я давно повернулася б туди... Але я вірю, що Всевишній дозволить мені ще перед смертю побачити Київські гори над Дніпром!.. — і прекрасні, мов мигдаль, очі королеви затьмарилися смутком. Та вона не дозволяла собі на вияви почувань, тому зразу змінила тему: — Ви, Восьмиславе, нічого мені не кажете, що робить і як себе почуває ваша дружина, колишня Маркіза де Шантії, а тепер теребовельська княгиня? Чому не привезете її колись до мене? Стривайте, чому б нам не влаштувати невеличкого полювання? Приїжджайте з дружиною, запросіть від мене віконта де Рошфуко й постріляємо трохи на зайців та лисиць, згода?

— Дякую вам, найласкавіша пані, за це миле запрошення. Моя дружина навіть вибиралася просити вас зразків вишивок, які їй так дуже подобалися. Вона хоче прикрасити ними нашу вітальню...

— Ах, чому ж ви мені давно цього не сказали? — й королева веліла служниці попросити княгиню Евдокію і, як вона прийшла, звернулася до неї: — Моя дорога тітко, загорни декілька рушників для Маркізи, бо мушу тебе порадувати: вона собі сподобала наші вишивки!

— Та невже? — сплеснула в долоні старенька княгиня, — Оце так несподіванка! Та я їй передам щонайкращі з моїх збірок! Та ще й перекажи, синку, що як хоче навчитися цього діла, то хай мені тільки скаже... Оце так новина!

10. СКАНДАЛ

Полювання було невеличке, тож Восьмислав — керманіч ловів, — уставив мисливців на становищах поодиночі, але, пам'ятаючи пригоду з туром, приставив до жінок по гайдукові для оборони. Проте горда й самовпевнена королева відослала гайдука наганяти звірину.

Довгий час у лісі було тихо й тільки здалека чувався гавкіт собак. Раптом королева почула позаду легенький шелест, наче б підкрадався якийсь звір. Вона швидко повернулася в той бік і натягнула лука. Та в цю хвилину чиїсь дужі руки скрутили їй рамена назад, а рівночасно голову обмотала якась плахта так швидко, що вона й скрикнути не могла. За хвилину хтось підхопив її вгору й висадив на коня просто в руки

якомусь їздцеві, що кріпко обхопив її за стан та помчав божевільним ґалопом.

— Господи! Мої діти! — встигла ще подумати королева, поки сильний затиск плахти не відобрав їй віддиху. Вона безвладно повисла в раменах вершника й більше нічого не пам'ятала.

Свідомість повернулася їй щойно в якомусь величезному укріпленому замку. Вона лежала на лежанці, прикрита м'якою, теплою шкурою, а в великій залі, слабо освітленій свічками, відбувалася якась церемонія. Коли вона відкрила очі, над нею похилилося бундючне Раулеве лице.

— Тепер ти моя, прексасна Анно Ярославно! Чудова квітко з Києва й королево Ґаллії! Це ж було жахливе непорозуміння, що, замість мені, справжньому володареві ґальських земель, ти дісталася тому нещасному Генріхові, — який, хай з Богом спочиває, врешті, звільнив тебе від подружньої присяги.

— Підлий напаснику! — скрикнула обурена Анна, зрозумівши свою пригоду. — Якщо ти мене зараз же не звільниш...

— І не думаю! — цинічно заявив Рауль. — Та ж на цю хвилину я чекав довгі роки! Та й ти, королево, напевно не захочеш скандалу й добровільно повинчаєшся зі мною ось тут таки. Як бачиш — усе вже приготоване: і вівтар, і священник, якого я навмисно сюди спровадив...

— Який це слуга Божий піде на таке грішне діло? — запитала Анна, розглядаючи вівтар і закаптуреного священника, поверненого до неї плечима. — І я ніколи не дам на це своєї згоди!

— Та її й не треба! — злорадісно вигукнув Рауль. — Чи тямиш ти, недоступна королево, як ти мене оперіщила батогом, як останнього холопа? З того часу я заприсягся покорити тебе так, як тільки може це зробити чоловік із жінкою... Ти повинна ще дякувати мені, що я хочу законно повинчатися з тобою. Але роблю це тому, щоб ти не мала повороту!.. Бо я кохаю тебе до божевілля... Бо я без тебе жити не можу... І все ще вірю... — тут захриплий голос Рауля заломився й з бундючного тону перейшов у благальний, — що й ти мене врешті покохаєш... бодай трохи... Анно, змилосярдься над моїми муками!.. Я стільки років блукаю, мов очманілий, твоїми слідами, я зробився міністром фінансів того бідолашного Генріха й не раз витягав його з копотів, хоч рад був його в ложці води втопити... Я зрадив з його смерті, бо думав, що ти змінишся до мене... Але ти заборонила мені вступ в королівські палати... Я міг тільки ночами ходити попід твої вікна та молитися до твоєї тіні... Мені не залишилося нічого іншого.

— Як підле, нікчемне пірвання! — перервала його Анна, — Досі я тебе ненавиділа, а відтепер гидуватиму тобою, як гадюкою... І не допоможе тобі насильне вінчання! Я при першій нагоді втечу від тебе, як від смердючого.

— Га-га-га! — як сатана, дуже голосно засміявся Рауль. — А чи подумала ти над тим, що я, як твій законний чоловік, матиму повне право гайдуками приволікти тебе назад у мої маєтки та ще й наказати прилюдно оперіщити тебе різками? І чи подумала ти, і тут голос Рауля набрав переможного звучання, — як такий скандал пошкодив би

майбутньому королеві Галлії, Пилипові Першому?

Анна замовкла. Вона бачила, що мусить скоритися насильству в цій чужій країні з такими дивними звичаями, коли хоче врятувати королівство своєму первородному синові...

Рауль розголосив по всій країні вістку про своє одруження з королівською вдовою і, сяючи щастям, виконував усі забаганки своєї, важко здобутої дружини. А вона, вдаючи перед людьми задоволену своєю долею, черпала повними пригорщами золото з маєтків могутнього графа та будувала церкви, монастирі, палати по всій країні. З того часу походить не тільки абатство св. Вікентія в Санлісі, в Сен-Дені й у Ганон, та в різних ближчих і дальших містечках, але й багаті дарунки церквам, як, наприклад, великий брильянт у катедрі Сен-Дені, що є там і досі.

Оце сповидне щастя глибоко заболіло Елеонорі Оверкській, яка даремно плекала надію на Рау леве протверезіння й одруження з нею. Вона повела слідство над цим несподіваним вінчанням королеви й, довідавшись, що воно було вимушене, задумала діяти. Не довго думаючи, вона вибралася в дорогу й через кілька тижнів з'явилася на авдієнції в Папи Олександра II в Римі. Вона обвинуватила Рауля де Крепі в зламання обітниць подружжя й на доказ своїх слів приставила підкупленого гайдука, — свідка захоплення й насильного одруження королеви. Це було важке обвинувачення, і Папа наказав архієпископові Ренсу Ґервасієві дослідити цю справу й покарати винного. Однак Папа не знав того, що ніхто в Галлії, не смів виступати чи свідчити проти Рауля де Крепі й де Валюа та половини Галлії. Та й сам король Пилип Перший, що недавно вступив на престіл, не бажав собі розголосу цієї справи ні задля себе, ні задля матері, яку він дуже любив.

І врешті сам Господь поклав край цій романтичній історії, бо 8 серпня 1074 року Рауль помер у своєму маєтку Монтдіїє, і Анна Ярославна залишилася вдруге вдовою. Зразу ж після похоронів вона повернулася на королівський двір, куди не хотіла показуватися від часу свого насильного подружжя з Раулем, але тільки на те, щоб упорядкувати справи фундацій та роздарувати свої маєтки на Богоугодні цілі.

11. ЕПІЛОГ

Наступної весни невелика валка вирушила з Санліського замку після врочистого Богослуження в щойно закінченій церкві св. Вікентія, у наміренні щасливої дороги для королеви та віконта Рошфуко, що їй товаришів.

На постої в Рейсі старий і глухий уже Бомарше виявив чималу інтелігентність, коли в своїй достойній гості впізнав колишню "перську царівну", вінчану й короновану в його місті.

А через два місяці все населення Восьмиславової Теробовлі висипало за брами міста, щоб вітати поворот київської княжни й гальської королеви в рідні сторони. Восьмислав із синами виїхав далеко назустріч дорогим гостям, а колишня Маркіза де Шантії, а тепер Княгиня Теробовельська, особисто доглядала всього, щоб гідно прийняти свою королеву. Коли прислуга повідомила про прибуття гостей до міста, княгиня устала дві свої менші донечки з хлібом-сіллю на замковому ґанку.

Побачивши це, королева Анна зворушилася до сліз:

— Ніколи не подумала б, щоб ви, Маркізо, зуміли так пристосуватися до наших звичаїв. Яка ж я вдячна вам за це прекрасне вітання! — вона сердечно розцілювала дівчаток.

Під час вечірнього бенкету старий віконт розказував Восьмиславу різні новини з світу й політики, а королева з княгинею не могли досить наговоритися про все, що їм траплялося від цього трагічного полювання, коли дикий Раулівський вчинок вирвав королеву з кола родини й приятелів, а Маркізу спонукав їхати за чоловіком у невідомий, чужий край.

— І не жалуйте цього, Маркізо? — запитала королева.

— Нітрохи! Я щаслива з моїм найдорожчим Восьмиславом та з дітьми, що стільки радості нам приносять... А також всім серцем полюбила цей гарний край і добрих, милих людей.

— Віконте! — гукнула вона до другої залі, в якій обидва чоловіки розглядали зброю, розвішену на стінах. — Чи пригадуєте цей ангельський спів, що нас так захопив під час коронації в Рейсі?

— Авжеж, пригадую! Ніколи, ні до' того, ні потім, не чув подібного! Але чому питаєте?

— Бо тут матимете нагоду не раз його почути. Восьмислав умисно спровадив дяка з Києва...

Якийсь гамір біля замкової брами перервав їхню розмову, а в дверях появився галябардник:

— З Києва пригнався відділ дружинників! Боярин Дедько просить впустити їх до замку. Він має якісь важливі доручення.

. Восьмислав підвівся з лави й виглянув крізь вікно. — Впусти їх у замкове подвір'я. Боярина проси сюди!

Незабаром у залю ввійшов утомлений і запорошений боярин. Він низько поклонився перед Восьмиславом і зразу почав говорити:

— Князю! Печеніги напали на Київ! їм допомагають москвини! Вони палять і нищать наш святий Київ, людей вбивають, не щадять ні жінок, ні дітей... Андрій Боголюбський вломився в Вишгородський храм і пограбував ікону Богоматері й вивіз до Москви!.. Наші сили слабкі, бо молодий князь воює з половцями над Прип'яттю... Мене вислали до вас по підмогу!.. Третій день і ніч у дорозі...

— Ах, варвари прокляті! Немає й року, щоб якась орда не напала на нашу землю!.. — Восьмислав із люті затиснув кулаки й щелепи, та зразу ж стримав себе й кинувся давати накази. — Трубити на тривогу! Зібрати дружину! Ти, боярине, йди й відпichni із своїми людьми. Нагодувати їх і коней! Завтра вдосвіта вирушаємо! А ви, — звернувся до синів, що теж устали від стола та підійшли до батька. — Ідіть спати, а вранці будьте готові в дорогу!

— Господи! Куди? Чому? — вжахнулася Маркіза, — Вони ще такі молоді...

— У Київ! На підмогу! Боронити батьківщину! А що молоді, — нічого! Змість, на

турнірі, — дістануть першу лицарську заправу в боях із ворогами! А вас, віконте, прошу залишатися з жінками! Цілий замок і невеличка дружина будуть під вашими наказами.,.

Зокрема потурбуйтеся нашою Королевою...

— Я, Восьмиславе, їду разом з Вами! — залунав у великій залі владний голос Анни Ярославни. Господь Бог привів мене після стількох років у рідний край, саме тоді, коли я може буду йому потрібна...

Ніхто не посмів спротивитися королеві...

О. ГАЛЮ з Санлісу.

ІКОНА ЧИ ДЖІОКОНДА?

У ній поєднується Схід із Заходом, Тамошній степ сходиться з нашим лісом, Візантійська культура зливається з романською спадщиною, Козаки з України мчать поруч вершників

Франції.

Свята Софія з Києва, Свята Ґеновефа з Парижу, Свята Ольга, Святий Рауль і Святий Вінкент з Еспанії, промовляють однією сердешною молитвою в палкому ритмі українського танцю чи кантилени шляхетного міністреля.

Містерія обличчя, чи серця, яка, дев'ять віків тому, змогла поєднати дві країни однією любов'ю, що стала мостом, поданням руки, усмішкою двох незнайомих?

Містерія дзвіниці, ґотично-гострої й лагідно-лукової, що зв'язує вчора і сьогодні.

Містерія французького імени кириличними літерами. Ікона чи Джіоконда?

Анна з Києва — Королева Франції.

* * *

Ця поезія в прозі, написана вченим ченцем о. Галю з Монастиря св. Вінкентія в Санлісі, в ході його студій над історією монастиря й церкви, фундованих Анною Ярославною, 1060 року.

З французької переклала С. Наумович.

ПІСЛЯСЛОВО

ПРО СВ. ЄВАНГЕЛІЮ АННИ ЯРОСЛАВНИ

Недавно на сторінках "Українця" появилася доповідь інж. Вергуна про Євангелію, яку привезла до Франції донька князя Ярослава Мудрого Анна, пізніша королева Франції. Присутність староукраїнської церковної книги на Заході Європи в тих часах, коли книжок взагалі мало було в світі, — це таке важливе свідоцтво нашої давньої культури, що варто цією справою ширше поцікавитися. Зокрема цікаво порівняти тогочасний (XI ст.) культурний стан у західних країнах і в Україні за княжої доби. Деяке світло на ці часи кидає проф. Б. Ширяев у "Руское воскресеніє" ч. 48, послуговуючися свідченнями мандрівників, звідки й беремо подані нижче факти, не звертаючи уваги на фальшиве зараховування нашої древньої історії до спільного

джерела трьох Русей". Ось що пише він у статті "Київ часів Ярослава" про Анну, королеву Франції:

"Особиста культура й освіта руської (у Ширяєва неправильно: "русской", — С.Н.) королеви Франції набагато перевищала західньо-європейське середовище тих часів. Зберігся документ, підписаний 1063 року королевою й першими вельможами Франції. Він цікавий тим, що тільки одна "Анна Регіна" підписала на ньому своє ім'я літерами. **Всі решта, в тому й король, підписалися хрестиками, бо були неписьменні.** Королева Анна переписала була теж знамениту Реймську Євангелію, на яку присягали всі французькі королі до Людовика XVI включно".

Насувається логічно питання, чому українська жінка була більше освічена за чоловіків у Франції? Про це пише проф. Ширяєв таке:

"Школа в Києві існувала ще з часів Володимира, але за Ярослава її значно поширили (ймовірно було декілька шкіл) для кількох сотень учнів. Ярослав відкрив теж другу школу в Новгороді, в якій навчалося три сотні молоді знатніших домів та духовенства. Книжка, яка дісталася до Руси тільки за батька князя Ярослава, дуже поширилася за його панування. "Велика бо буває користь від книжної науки" — записує літописець у ці часи, — "книга бо незмірена глибина... це бо ріки, що наповнюють вселенну".

"Ці слова літописця підкріплені фактами організації Ярославом бібліотеки при Софійському соборі й навіть двох "видавництв", як приходить їх назвати. Там же, при київській бібліотеці зорганізувався був гурток перекладачів і переписувачів, які випускали не тільки духовну, але й світську та наукову літературу... "

"А якже виглядали в той час столиці більших європейських держав? — питає автор і відповідає так: Рим, якого не раз розгромлювали варварські орди, нападали й грабували, — лежав у руїнах. Його населення не перевищувало тоді 20-30 тисяч осіб. Славний форум так заріс був травою, що втратив навіть своє історичне ім'я, і його називали "коров'ячим полем". Париж тиснувся ще на острівцях Сени й зовсім не являв собою столиці Франції. Лондон був невеличким саксонським поселенням. Берлін, як місто, тоді ще зовсім не існував..." Тому й "цілком зрозуміло, що на вид столиці давньої Русі (—України — С.Н.) вирвався голос захоплення з уст францішканського монаха..."

Францішканський монах, про якого пише проф. Ширяєв, звався Рубрук, який уважав Київ другим після Візантії містом Європи.

"Пілігрим Пляно Карпіні, — подає ще той самий автор, — побувавши в Києві по дорозі в Монголію 1240 року, перед татарською навалою, свідчить про незвичайну красу, багатство й велич столиці. Карпіні розказує про міцні укріплення, які захищали місто, про сильні стіни, ворота, з яких одні звалися Золотими, із-за багатства прикрас, про вісім базарів, на яких ішла жвава торгівля з купцями з далеких сторін... Каравани арабських купців приходили в Київ через столицю хозарського царства Ітіль, зустрічалися там із флотиліями скандинавських купців-піратів. Польські, мадярські, чеські, моравські "гості", не згадуючи тісно пов'язаних із давньою Руссю візантійців, — надавали місту вигляду й значення потужного, загальноєвропейського центру..."

І ще багато фактів наводить проф. Ширяев, а все на те, щоб на кінець поставити таке реторичне запитання:

"Чи ж можна, після того, хоч і короткого перерахування незаперечних фактів, говорити про варварство й культурну відсталість наших предків, про відсутність культурної еліти (інтелігенції) в минулому Русі — Росії...?"

Звичайно, — відповімо панові Ширяєву, — про варварство й культурну відсталість **українських** предків говорити було б смішно, після перерахування цих незаперечних фактів, але що це має спільного з фінсько-монгольськими племенами Московії? Оці то саме предки пана Ширяєва були й залишилися варварами й невігласами по сьогоднішній день. Одиноке чого вони навчилися, то красти й брехати, — саме так, як це робить і пан Ширяєв, присвоюючи москалям давню історію України-Руси.

Софія Наумович.